

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА**

**НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ:
ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття рівня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент IV курсу 12-282 з групи
Спеціальності: 081 «Право»
Освітньо-професійної програми «Право»

Табаковський Валерій Сергійович

Керівник: к.ю.н., доц. **Проценко М.В.**

Рецензент: Адвокатське бюро:
«ЮРІЯ КАРПУХІНА»,
адвокат **Карпукін Ю.Ю.**

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові засади правового статусу Національної гвардії України.....	5
1.1. Історичні передумови створення Національної гвардії в Україні.....	5
1.2. Національна гвардія як суб'єкт правоохоронної діяльності.....	10
РОЗДІЛ 2. Функціонування Національної гвардії України...15	15
2.1. Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України.....	15
2.2. Правовий статус Національної гвардії України: поняття та структура.....	20
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На території України склалася традиція формування та розвитку внутрішніх військ, які у різні часи забезпечували охорону громадського порядку, профілактику та боротьбу зі злочинністю, охорону та конвоювання злочинців, протидію внутрішнім збройним загрозам. Яскравим прикладом таких військ стало реєстрове козацтво, яке в т.ч. виступало на боці народу у визвольних війнах та народних повстаннях. Після набуття незалежності Україною з метою недопущення посягання на державну безпеку, ліквідації відомчого монополізму в цій сфері, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу було прийнято рішення про створення Республіканської гвардії України (Національну гвардію України), яка діяла в період з 1991 р. по 2000 р.

Політичні, соціально-економічні умови в Україні останніх років, тимчасова окупація АРК, частини Луганської та Донецької областей стали передумовою того, що у 2014 р. було відновлено військове формування з відповідними правоохоронними функціями – Національну гвардію України.

Проблеми правового статусу Національної гвардії України стали підставою для його наукового осмислення такими вченими, як: М.Ю. Бурдіним, Д.О. Горбач, О.Ф. Кобзар, В.Т. Окіпнюком, А.В.Панчишиним, О.Л.Соколенко, О.В.Філоновим та іншими.

Мета та завдання. Метою кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження правових основ діяльності Національної гвардії України.

Для досягнення мети було визначено такі завдання:

- проаналізувати історичні передумови створення Національної гвардії в Україні;

- здійснити загальну характеристику Національної гвардії як суб'єкт правоохоронної діяльності;
- охарактеризувати нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України;
- визначити поняття та структуру правового статусу Національної гвардії України.

Методи дослідження. Методи дослідження в кваліфікаційній роботі використовувалися за багаторівневою методологією: загально-філософський метод пізнання, методи окремих сфер наукового правового знання (адміністративне право, теорія держави і права, загальна теорія безпеки тощо), загальнонаукові та загально-правові методи дослідження (структурно-логічний, аксіологічний, структурно-організаційний, порівняльно-правовий, історично-порівняльний метод, міждисциплінарний підхід тощо).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

1.2. Історичні передумови створення Національної гвардії в Україні

На території України в різні історичні етапи її розвитку існували воєнізовані формування з правоохоронними функціями, метою діяльності яких було:

- охорона громадського порядку;
- профілактика та боротьба з злочинністю;
- охорона та конвоювання злочинців;
- протидія внутрішнім збройним загрозам тощо [3, с. 7].

Досліджуючи історичні умови та форми становлення і розвитку внутрішніх воєнізованих формувань з функціями правої охорони ми можемо визначити наступні етапи:

1. *Київська Русь* – праобразом внутрішнього війська стала княжа дружина. Дружина виступала елементом суспільства, військовою силою для забезпечення порядку в державі та оборони від зовнішніх ворогів. Дружина підтримувала суспільні інтереси, спрямовувала свою діяльність на дотримання законів, виконувала судові, адміністративні та поліцейські функції [4].

2. *Московська держава (XVI- XVII ст.)* – «військо мешканців», яке формувалося із дворян різноманітних міст за окремими списками воєвод, мало чисельність до 3 тис. та забезпечувало громадянський порядок у столиці і державі [3, с. 9]. З 1564 по 1577 рр. під царюванням Івана IV Грозного було створено опричнину – систему відповідних заходів з метою зміцнення влади царя, в т.ч. і створення опричного

війська, яке здійснювало терор населення, страчувало бояр та інших мешканців держави, захоплювало землі. Проте, вже в 1577 р. цар стратив опричників та заборонив про них згадувати.

3. *Козацькі загони на території України* – реєстрове козацтво (перша офіційна згадка – 1524 р.), яке не тільки забезпечувало охорону громадського правопорядку, але й охороняло іноземні торгівельні представництва, послів, торгівельні шляхи та окремі території [3, с. 9]. Реєстрове козацтво, це частина козацтва, яка була на службі у держави (Речі Посполитої) на підставі списків-реєстрів, мала певні привілеї та свободи. Зокрема, звільнення від сплати податків, незалежність від місцевої адміністрації, володіння м. Трахтемирів та власними клейнодами. Реєстрове козацтво з часом значно розвинулося – від 300 реєстрових козаків до 100 тис. у XVII ст. та повного знищення у XVIII ст., приймало участь у ряді визвольних війн, народних повстань, характеризувалося освіченістю. Слід зауважити, що ряд видатних козацьких полководців починали свій шлях, як реєстрові козаки (Б.Хмельницький, П.Сагайдачний, І. Мазепа та інші) [2].

4. *Російська держава (з 1711 по 1917 рр.)* – житлові полки (гарнізоні та драгунські полки), головними функціями яких були: попередження і подолання бунтів і заколотів, виконання наказів, звільнення посадовців, виконання представницьких функцій у міжнародних зносинах та поліцейських функції [3, с. 10]. Починаючи з 1766 р. частина поліцейських функцій було знято з армії у зв'язку з формуванням системи поліцейських органів, проте на місцях (окремих регіонах та територіях) було сформовано т.з. місцеві військові команди – губернські команди та козачі полки [1, с. 83].

У 1811 р. було створено «Корпус внутрішньої варти», як частину армії з функціями поліції, на які покладалися обов'язки конвою та варти злочинців. Зокрема, відповідно до «Приказам по Отдельному корпусу

внутренней стражи» Корпус внутрішньої варті виконував наступні завдання:

- забезпечення виконання законів та рішень суду;
- протидія розбійникам та незаконним народним зборам;
- переслідування та захоплення дезертирів, утікачів, контрабандистів;
- безпека продовольчого забезпечення в державі;
- сприяння збиранню податків;
- дотримання релігійних обрядів;
- дотримання порядку при проведенні торгів і ярмарок, народних та релігійних свят;
- супроводження засуджених, рекрутів тощо [13].

Формування Корпусу внутрішньої варті здійснювалося за рахунок унтер-офіцерів та солдат, які були визнанні відповідними комісіями непридатними до строєної та польової служби [3, с. 10], частина рекрутів корпусу з часом переходили на службу пожежниками, поліцейськими, листоношами тощо.

У 1829 р. для хорони заводів по видобуванню дорогоцінних металів було створено лінійні батальйони та спеціальні пересувні роти. В результаті військової реформи середини XIX ст. в Російській імперії всі різновиди внутрішніх воєнізованих військ було реформовано у місцеві війська з батальйонами та повітовими командами у кожній губернії, а вже у 1886 р – у конвойну варту, до основних функцій якої відносилося охорона в'язниць, конвоювання арештованих та засуджених, супровід боєприпасів, охорона вантажів, супровід іноземців тощо [3, с. 12-13].

З 1817 р. по 1917 р. в Російській імперії функціонувала жандармерія, яка виконувала військово-поліцейські завдання яка складалася з:

- жандармерії територіальних утворень;
- залізничної жандармерії;

- прикордонної жандармерії;
- польової жандармерії [22].

Слід сказати, що жандармерія не підпорядковувалася місцевій владі, а жандарми проходили відповідне навчання на спеціальних курсах.

5. Росія за часів радянського (тоталітарного) режиму.

В 1917-1918 рр. були створені:

- Всеросійська надзвичайна комісія (у складі якої функціонували війська ВНК) основним завданням якої була боротьба з саботажем та контрреволюцією;
- інспекція конвойної варти при Наркоматі юстиції;
- загони з охорони залізниць;
- Всеросійська міжвідомча надзвичайна комісія з охорони доріг;
- збройна охорона цукрового виробництва [3, с. 15].

1919 р. ознаменувався об'єднанням різних видів внутрішніх військ у війська ВОХР (які діяли і в окремих українських містах – Київ, Одеса, Харків, а в 1922 р. були об'єднані у Корпус конвойної варти України) [12].

Період 1925-1939 рр. став основним етапом формування внутрішньої та прикордонної охорони НКВС (в т.ч. і нормативного закріплення їх статусу), підготовка членів якої здійснювалася на професійній основі. У період II Світової війни в РСРС до складу військ НКВС ввійшли війська з охорони фронтових тилів, стратегічних наукових та промислових об'єктів, після війни – Північних і Центральних груп військ у Німеччині [3, с. 17-18].

На початку 60-х років ХХ ст. внутрішня та прикордонна охорона НКВС спочатку була реформована у МВС та КДБ СРСР, а потім у МВС союзних республік з Головним управлінням внутрішніх військ,

внутрішньою та конвойною охороною, спеціалізованими моторизованими частинами міліції [12].

У 70-х роках до складу внутрішніх військ СРСР входили:

- військово-навчальні заклади КДБ;
- війська урядового зв'язку;
- внутрішня та конвойна охорона;
- військові навчальні заклади [3, с. 20].

У 70-80 х рр. у СРСР внутрішні війська виконували функції з охорони громадського порядку (в т.ч. і під час Олімпійських ігор), брали участь у ліквідації техногенних катастроф (зокрема, наслідків аварії на Чорнобильській ЧАЕС) та стихійних лих (наприклад, землетрусу у Вірменії) тощо [12].

6. З 1991 р. (моменту набуття незалежності України) формування військ внутрішньої охорони почалося з створення Республіканської гвардії України.

Зокрема, Постанова ВРУ «Про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту» містило наступне положення «Кабінету Міністрів України, Комісії Верховної Ради України з питань оборони і державної безпеки в жовтні 1991 року внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції про створення республіканської гвардії, а також підрозділу для охорони Верховної Ради, Кабінету Міністрів та Національного банку України» [19].

Подальше закріплення статусу Республіканської гвардії України знайшло своє відображення у Концепції оборони та будівництва ЗСУ, зокрема Постанова містить норму, яка визначає наступне «до Військ наземної оборони також належать Прикордонні війська, Республіканська гвардія і війська цивільної оборони» [15].

В подальшому Республіканську гвардію було перейменовано у Національну гвардію основними завданнями у період її існування (1991-2000 рр.) стали:

- охорона конституційного ладу держави, її цілісності та територіальної недоторканості;
- підтримання режиму надзвичайного стану;
- ліквідація наслідків катастроф, аварій та стихійних лих;
- охорона важливих державних об'єктів;
- надання допомоги прикордонним військам;
- участь у бойових діях з захисту безпеки України;
- забезпечення безпеки дипломатичних та консульських установ;
- охорона громадського порядку [3, с. 22];
- боротьба з тероризмом;
- закриття каналів незаконної міграції;
- протидія контрабанді.

Розформування Національної гвардії відбулося у 2000 р., всі активи її було передано до Міністерства внутрішніх справ та ЗСУ.

1.2. Національна гвардія як суб'єкт правоохоронної діяльності

Функції держави – це напрями внутрішньої та зовнішньої діяльності держави, які реалізуються всім державним апаратом в цілому та окремими її органами. Отже, правоохоронна діяльність визначає такий напрям функціонування відповідних державних органів, як правоохоронна функція.

Як зауважує О.Л. Соколенко «правоохоронна функція держави – це комплексний цілісний пріоритетний напрямок державної політики,

спрямований на забезпечення відповідно до засад верховенства права та пріоритету прав людини охорони права і правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку» [21, с. 851]. Отже, завдяки правоохоронній функції держави реалізується забезпечення дотримання прав та свобод людини і громадянина та національної безпеки і охорона порядку.

Ознаками правоохоронної функції виступають:

- реалізується всім державним апаратом та більш поглиблено – спеціальними державними органами;
- має вираження у формі правотворчості, правоохоронної діяльності та правозастосування;
- при реалізації правоохоронної функції застосовується метод державного примусу та переконання;
- здійснюється з дотримання верховенства права і закону, носить системний та безперервний характер.

Як один із основних нормативно-правових актів в сфері реалізації правоохоронної діяльності в Україні Закон України «Про національну безпеку України» у п.17 ст. 1 визначає, що «сили безпеки – це правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України» [16].

На думку В.В. Нагорної «правоохоронні органи – це органи «на які покладено завдання з охорони та захисту національних інтересів держави, громадського порядку, прав та свобод людини і громадянина відповідно до чинного законодавства» [10, с. 47].

Досліджуючи підходи у правовій теорії та практиці до розуміння правоохоронних органів можна визначити наступні їх особливості:

- 1) виконують правоохоронну функцію;

- 2) гарантують безпеку держави, захист держкордону, дотримання прав та свобод людини, громадський порядок;
- 3) правоохоронні органи складають систему з відповідним правовим статусом;
- 4) включають в себе в т.ч. і такі органи, як нотаріат, адвокатуру та інші.

Аналізуючи правовий статус Національної гвардії України слід відзначити, що вона відноситься до системи правоохоронних органів, а отже виступає правоохоронним органом з відповідним статусом військового формуванням.

Ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» (далі – Закон) визначає, що «Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки» [17].

Також, реалізуючи свої повноваження Національна гвардія країни, як правоохоронний орган характеризується наступним:

- правоохоронна функція відноситься до пріоритетних напрямів діяльності (ст.1 Закону);
- виконання свої обов'язків співробітниками Нацгвардії на професійній основі (ст. 9 Закону);
- співробітники Нацгвардії мають звання, знаки розрізнення, форму (ст.ст. 9, 20 Закону);
- застосовують державний примус (ст.ст. 13,15 Закону);
- діяльність забезпечуються системою гарантій (розділ 6 Закону) [21].

Як вже зазначалося правоохоронна функція реалізується на трьох рівнях:

- 1) правотворчому;
- 2) правозастосовному;
- 3) правоохоронному.

Правотворчий рівень реалізації правоохоронної функції реалізується Національною гвардією України наступним чином – розробляє відповідні проекти нормативно-правових актів на основі узагальнення практики застосування законодавства.

Правозастосовний рівень реалізації правоохоронної функції реалізується Національною гвардією України наступним чином:

- залучення відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, представників підприємств, установ і організацій до розгляду питань повноважень Національної гвардії України;
- отримання документів від відповідних органів виконавчої влади та Міністерства внутрішніх справ України необхідних для виконання покладених на Національну гвардію України;
- проводить відповідні наради [3, с. 39].

Правоохоронний рівень правоохоронної функції реалізується Національною гвардією України наступним чином:

- захист права та свобод людини і громадянина, суспільства та держави;
- забезпечення громадської безпеки та громадського порядку;
- профілактика правопорушень та злочинів, затримання осіб підозрюваних у вчинення злочинів;
- охорона органів державної влади;
- антитерористична діяльність;
- підтримання порядку у випадку надзвичайної ситуації;
- припинення масових заворушень.

Отже, здійснюючи правоохоронну діяльність Національна гвардія України здійснює охорону (недопущення правопорушень) та захист (поновлення порушених прав). На думку Д.О. Горбач основними функціями Національної гвардії України в сфері здійснення правоохоронної діяльності є:

- функція протидії злочинам;
- адміністративна функція;
- охоронна функція;
- антитерористична функція;
- функція цивільного захисту;
- функція прикордонного контролю;
- оборонна функція [3, с. 43].

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

2.1. Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України

Діяльність Національної гвардії України, як і будь-якого органу держави, ґрунтується на системі відповідних нормативно-правових актів, відповідає офіційно визначеними нормами права алгоритмам та формам, що стають основою здійснення нею своїх повноважень.

Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України виступає правовою основою такої діяльності.

Зокрема, у своїх наукових надбаннях Б. Мельниченко визначає наступне «під правовою основою організації й діяльності органів публічної влади розуміють систему нормативних актів, що визначають функції, компетенцію, форми і методи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, а також їх структурних підрозділів» [9, с. 174].

В свою чергу у ст. 4 Закону правовими засадами діяльності Нацгвардії є «Національна гвардія України у своїй діяльності керується Конституцією України, цим та іншими законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами» [17].

Отже, наукова думка та законодавець сходяться у переконанні, що правовою основою діяльності Нацгвардії виступає система нормативно-

правових актів, сукупність правових норм, які врегульовують таку діяльність.

Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України врегульовує:

- суспільні відносини в сфері здійснення повноважень Національної гвардії України;
- визначає функції, завдання та правовий статус Національної гвардії України;
- закріплює структурні елементи Національної гвардії України.

Нормативно-правові акти, які забезпечують діяльність Національної гвардії України складають певну систему, яка ґрунтується на принципі ієрархії НПА.

Система нормативно-правових актів, яка забезпечує діяльність Національної гвардії України складається з наступних НПА:

1. Конституція України, як Основний Закон держави та НПА найвищої юридичної сили, визначає:

- керівні засади здійснення правоохоронної діяльності в країні;
- принципи гарантій та захисту прав і свобод людини, суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України;
- правовий статус військових формувань;
- закріплює та гарантує верховенство права і закону в Україні;
- принципи судового захисту та відшкодування шкоди завданої неправомірними діями органів держави, в т.ч. і правоохоронних органів;
- заборону виконання злочинних наказів та розпоряджень;
- основи національної безпеки [7].

2. Рішення Конституційного суду України. Ст. 147 Конституції України визначає «Конституційний Суд України вирішує питання про

відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції» [7].

До рішень Конституційного суду України, як джерела нормативно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України відносяться:

- рішення КСУ у справі за зверненням Сердюка В.Л.;
- рішення КСУ у справі за зверненням Присяжнюк Л.М.;
- рішення КСУ у справі за зверненням народних депутатів з питання строків адміністративного затримання;
- рішення КСУ у справі за зверненням СБУ, Деркомітету нафтової, газової і нафтопереробної промисловості, Мінфіна застосування окремих НПА у сфері діяльності Нацгвардії;
- рішення КСУ у справі за зверненням Осетрова О.В.;
- рішення КСУ у справі за зверненням Кузьменка В.Б. та інші [3, с. 49-52; 16].

3. Закони України та НПА, що мають юридичну силу закону:

- Кодекс України про адміністративні правопорушення⁴
- Закон України «Про Національну гвардію України» [17];
- Закон України «Про Національну поліцію» [18];
- Закон України «Про державну службу»;
- Закон України «Про національну безпеку України» [16];
- Законом України «Про запобігання корупції»;
- Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» та інші закони;
- Статути (Статут внутрішньої служби, Статут гарнізонної та вартової служб ЗСУ, Дисциплінарного статуту ЗСУ).

4. Міжнародні нормативно-правові акти, договори та угоди які не тільки підписані урядом України, але й ратифіковані Верховною Радою України. До них відносяться:

- Загальна декларація прав людини;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод;
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;
- Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку;
- Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку;
- Європейський кодекс поліцейської етики.

5. Підзаконні нормативно-правові акти:

- Укази Президента України (наприклад, Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗСУ»);
- Постанови Кабінету Міністрів України (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України»);
- НПА МВС України (наприклад, Наказ МВС України «Про затвердження Положення про загони спеціального призначення Національної гвардії України»).

У зв'язку з обмеженим обсягом кваліфікаційної роботи ми не будемо перераховувати всі НПА, які складають нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України, проте зауважимо наступне:

1) система нормативно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України є розгалуженою та включає в себе НПА різної юридичної сили (від Конституції України та міжнародно-правових актів до «внутрішніх» документів Міністерства внутрішніх справ України);

2) структурні елементи нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України здебільшого класифікуються на загальні, які врегульовують питання правоохоронної діяльності в Україні в цілому, та спеціальні – які містять норми прямої дії в сфері регулювання діяльності Національної гвардії України;

3) така розгалуженість нормативно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України з одного боку має спроби максимально охопити всі аспекти правового регулювання діяльності Нацгвардії, з іншого – дещо ускладнює таке врегулювання, оскільки не має систематизованого вигляду. Ми погоджуємося з думкою тих науковців, які вважають за необхідне прийняття уніфікованого нормативно-правового акту, який би врегульовував правовий статус структурних елементів Національної гвардії України, зокрема «військових частин та з'єднань»;

4) нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України має ряд неточностей, суперечностей та невизначеності, який потребує вдосконалення на рівні внесення відповідних змін до законодавства України;

5) вважаємо за необхідне при розвитку та вдосконаленню нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України враховувати кращий досвід у цій сфері таких зарубіжних країн, як: Туреччина, Швеція, Румунія, Португалія, Греція, Франція, Нідерланди, Іспанія, Італія та інших [5].

2.2. Правовий статус Національної гвардії України: поняття та структура

Враховуючи положення та результати дослідження, які відображено у попередніх підрозділах кваліфікаційної роботи зауважимо, що на правовий статус Національної гвардії України впливає те, що даний орган виступає:

- по-перше, воєнізованим формуванням з відповідною внутрішньою будовою;
- по-друге, здійснює правоохоронну діяльність та виконує правоохоронну функцію;
- по-третє, є структурним елементом Міністерства внутрішніх справ України;
- по-четверте, забезпечує захист та охорону прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина;
- по-п'яте, виступає складовою системи забезпечення державної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності.

Правовий статус Національної гвардії України визначається тими правами, обов'язками, повноваженнями, які на неї покладається законодавством. Зокрема, до них відноситься:

- 1) діє від імені держави Україна;
- 2) має право застосовувати передбачений законодавством державний примус;
- 3) здійснює діяльність в сфері виконання державою внутрішніх функцій.

Як і більшість правових інститутів широко спектру застосування (тобто таких, які використовуються в різних правових галузях та сферах регулювання різноманітних суспільних відносин) дефініція «правовий статус» не має єдиного підходу до розуміння з боку правової теорії та практики.

На нашу думку, найбільш повне поняття «правовий статус» наводить у своїх працях А.В. Панчишин: «правовий статус – це багатоаспектна, комплексна, універсальна категорія, що має чіткі стабільну структуру, та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також, шляхом визначення прав, обов'язків, та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в системі правовідносин» [14, с. 95].

Як зауважує автор, до структури правового статусу відносяться:

- правові норми (детально розкрито нами у підрозділі 2.1. даної кваліфікаційної роботи);
- правосуб'єктність;
- правові принципи діяльності;
- права, обов'язки та повноваження;
- гарантії діяльності;
- юридична відповідальність [14, с. 96].

Користуючись схемою питань для визначення правового статусу державних органів визначеною Б.М. Лазарєвим, дамо відповідь на них у співвідношенні до Національної гвардії України:

1. «Органом якого рівня є даний орган?» [8] – структурний елемент органів виконавчої влади.

2. «До якого виду органів належить за змістом своєї діяльності?» [8] – Національна гвардія України орган виконавчої влади, Головне управління НГУ – здійснює «державне управління загального характеру».

3. «Яке офіційне найменування даного органу?» [8] – Національна гвардія України.

4. «Хто його утворює, формує особовий склад?» [8] – Національну гвардію України створено на основі відповідного закону було створено Міністерством внутрішніх справ України. До її складу

увійшли в т.ч. і окремі добровольчі батальйону, які приймали участь у антитерористичній операції на сході України.

5. «Кому орган підпорядкований, підконтрольний, підзвітний?» [8] – Національна гвардія України підзвітна Міністерству внутрішніх справ.

6. «Яка юридична сила актів даного органу?» [8] – Міністерство внутрішніх справ видає підзаконні нормативно-правові акти (наприклад, Наказ МВС «Про затвердження Норм належності майна зв'язку Національної гвардії України» від 21.01.2021 № 32» [20]), а Національна гвардія України – правові акти внутрішнього призначення.

7. «Які джерела фінансування?» [8] – державний бюджет України фінансує діяльність Національної гвардії України

8. «Чи володіє правами юридичної особи?» [8] – Головне управління Національної гвардії України має статус юридичної особи (код ЄДРПОУ 08803498).

Отже, на вид та зміст правового статусу Національної гвардії впливає те, що Національна гвардія України – це державний правоохоронний орган, який діє в сфері публічних відносин (оборони та внутрішніх справ), а тому Нацгвардія має адміністративно-правовий статус, який включає в себе функції, завдання, характер взаємозв'язків з іншими елементами державного апарату з урахуванням ієрархічного принципу та місцем в системі правоохоронних органів.

На думку, Д.О. Горбача «під адміністративно-правовим статусом Національної гвардії України слід розуміти її правове положення в системі державного управління у адміністративно-політичній сфері, що визначається шляхом закріплення у чинному адміністративному законодавстві мети її створення, завдань, функцій, предметів відання, повноважень, гарантій діяльності та відповідальності, що дозволяє їй бути учасником адміністративно-правових відносин» [3, с. 76].

Основа правового статусу Нацгвардії – адміністративна правосуб'єктність, яка складається з таких елементів, як:

- 1) адміністративна правоздатність – здатність мати права та обов'язки в сфері державного управління;
- 2) адміністративна дієздатність – здатність реалізовувати права та обов'язки в сфері державного управління [3, с. 74];
- 3) юридична відповідальність – здатність нести конституційно-правову та цивільно-правову відповідальність за незаконні дії, що порушують норми Конституції, законодавства України, права та інтереси інших суб'єктів правовідносин.

Отже, до структури адміністративно-правового статусу Національної гвардії України також відносяться:

1. Компетенція – включає в себе повноваження та підвідомчість - визначено нами у інших підрозділах кваліфікаційної роботи. Окремо слід зазначити, про компетенцію Національної гвардії України в сфері міжнародної діяльності, яка здійснюється за наступними напрямками:

- співпраця Національної гвардії України з Міжнародною асоціацією сил жандармерії та поліції відбувається у статусі військової установи FIER;
- євроатлантична інтеграція Національної гвардії України у рамках Програми Україна-НАТО професійного розвитку (PDP);
- двостороння співпраця з країнами-партнерами. Зокрема, з Канадою (Збройні сили Канади), США (Національна гвардія Каліфорнії), Францією (Національна Жандармерія), Туреччиною (Жандармерія Турецької Республіки), Румунією (Жандармерія Румунії), Португалією (Національна Республіканська гвардія Португалія) та іншими;
- участь у діяльності Багатонаціонального об'єднаного координаційного комітету;

- отримання міжнародної технічної допомоги, зокрема, з США в рамках USAI, GSCF та Глобальним фондом світової безпеки (LOE-5);
 - участь у грантових проектах ЄС (наприклад, у проекті транскордонного співробітництва - Спільної Операційної Програми Румунія-Україна 2014-2020 рр.);
 - гуманітарна допомога (наприклад, з боку уряду Латвії);
 - підвищення кваліфікації співробітників Національної гвардії України за кордоном (наприклад, участь у програмі Міжнародного військового навчання та виховання США у 2021 р.);
 - миротворча діяльність Нацгвардії (наприклад, у миротворчих місіях ООН у Кого, Бріндізі та іншими);
 - вивчення іноземних мов (вивчення англійської мови у Навчальному центрі НГУ);
 - оздоровлення та реабілітація співробітників Національної гвардії України (оздоровлення в Грузії, Болгарії, Латвії).
2. Структурно-організаційна складова включає
- структуру (Головне управління НГУ та окремі його територіальні підрозділи);
 - організаційну складову (порядок створення та функціонування).
3. Відповідальність (юридична відповідальність особового складу):
- дисциплінарна, яка застосовується у випадку вчинення особливих правопорушень та виражається у застосуванні особливих адміністративних стягнення таких, як тримання на гауптвахті. Відрізняють спеціальну дисциплінарну відповідальність (для військовослужбовців НГУ) та загальну (для цивільних осіб, які працюють в НГУ);
 - адміністративна відповідальність застосовуються у відповідності до Кодексу України про адміністративні правопорушення

(зокрема, ст. 14 даного Кодексу визначає, що «посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків» [6]).

- цивільно-правова відповідальність настає у випадку вчинення цивільно-правових правопорушень та у більшості випадків виражається відшкодування матеріальної та/або моральної шкоди;

- відповідальність у зв'язку з проявами корупційних діянь;

- кримінальна відповідальність військовослужбовців НГУ може виражатися у застосуванні:

а) позбавлення військового або спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;

б) службових обмежень;

в) тримання в дисциплінарному батальйоні [3, с. 156].

Юридична відповідальність особового складу Національної гвардії України ґрунтується на принципах справедливості, законності, змагальності, обґрунтованості, права на захист, гуманізму, невідворотності, індивідуального покарання, доцільності.

4. Гарантій діяльності Національної гвардії України поділяються в залежності від:

- функціональної спрямованості відповідних підрозділів;

- категорій особового складу НГУ;

- змісту гарантій діяльності НГУ.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження ми дійшли наступних висновків:

На території України в різні історичні етапи її розвитку існували воєнізовані формування з правоохоронними функціями, метою діяльності яких було: охорона громадського порядку; профілактика та боротьба з злочинністю; охорона та конвоювання злочинців; протидія внутрішнім збройним загрозам тощо.

Досліджуючи історичні умови та форми становлення і розвитку таких внутрішніх воєнізованих формувань с функціями правої охорони визначити наступні етапи: 1) період Київської Русі (аналог – дружина князя); 2) Московська держава (аналог – військо мешканців, опричники); 3) козацькі війська (аналог – реєстрове козацьке військо); 4) Російська держава (аналог – житлові полки, губернські команди, козачі полки, корпус внутрішньої варти, лінійні батальйони, спеціальні пересувні роти, повітові команди, конвойна варта, жандармерія); 5) радянський (тоталітарний) режим (аналог - Всеросійська надзвичайна комісія, інспекція конвойної варти, Всеросійська міжвідомча надзвичайна комісія з охорони доріг, війська ВОХР, Корпус конвойної варти, внутрішня та прикордонна охорона НКВС, Головне управління внутрішніх військ, внутрішня та конвойна охороною, спеціалізовані моторизовані частини міліції, війська урядового зв'язку та інші); 6) з моменту незалежності України (Республіканська гвардія України (Національна гвардія України) у період з 1991 по 2000 рр.).

Національна гвардія України відноситься до системи правоохоронних органів зі відповідним статусом військового формуванням. Реалізуюючи свої повноваження Національна гвардія України, як правоохоронний орган характеризується наступним: правоохоронна функція відноситься до пріоритетних напрямів діяльності; виконання свої обов'язків співробітниками Нацгвардії

здійснюється на професійній основі; співробітники Нацгвардії мають звання, знаки розрізнення, форму; застосовують державний примус; діяльність забезпечуються системою гарантій.

Правоохоронна функція реалізується на трьох рівнях: правотворчому; правозастосовному; правоохоронному. Правотворчий рівень реалізації правоохоронної функції реалізується Національною гвардією України наступним чином – розробляє відповідні проекти нормативно-правових актів на основі узагальнення практики застосування законодавства.

Правозастосовний рівень реалізації правоохоронної функції реалізується Національною гвардією України наступним чином: залучення відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, представників підприємств, установ і організацій до розгляду питань повноважень Національної гвардії України; отримання документів від відповідних органів виконавчої влади та Міністерства внутрішніх справ України необхідних для виконання покладених на Національну гвардію України.

Правоохоронний рівень реалізації правоохоронної функції реалізується Національною гвардією України наступним чином: захист права та свобод людини і громадянина, суспільства та держави; забезпечення громадської безпеки та громадського порядку; профілактика правопорушень та злочинів, затримання осіб підозрюваних у вчинення злочинів; охорона органів державної влади; антитерористична діяльність; підтримання порядку у випадку надзвичайної ситуації; припинення масових заворушень.

Діяльність Національної гвардії України, як і будь-якого органу держави, ґрунтується на системі відповідних нормативно-правових актів, відповідає офіційно визначеним нормами права алгоритмам та формам, що стають основою здійснення нею своїх повноважень. Нормативно-правові акти, які забезпечують діяльності Національної

гвардії України складають певну систему, яка ґрунтується на принципі ієрархії НПА. Система нормативно-правових актів, які забезпечують діяльності Національної гвардії України складається з наступних НПА: Конституція України, рішення Конституційного суду України, закони України та НПА, що мають юридичну силу закону, міжнародні нормативно-правові акти, договори та угоди які не тільки підписані урядом України, але й ратифіковані Верховною Радою України, підзаконні нормативно-правові акти.

Структурні елементи нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України здебільшого класифікуються на загальні, які врегульовують питання правоохоронної діяльності в Україні в цілому, та спеціальні – які містять норми прямої дії в сфері регулювання діяльності Національної гвардії України. Така розгалуженість нормативно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України з одного боку має спроби максимально охопити всі аспекти правового регулювання діяльності Нацгвардії, з іншого – дещо ускладнює таке врегулювання, оскільки не має систематизованого вигляду. Ми погоджуємося з думкою тих науковців, які вважають за необхідне прийняття уніфікованого нормативно-правового акту, який би врегульовував правовий статус таких структурних елементів Національної гвардії України, як «військові частини та з'єднання». Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України має ряд неточностей, суперечностей та невизначеності, який потребує вдосконалення на рівні внесення відповідних змін до законодавства України. Вважаємо за необхідне в межах розвитку та вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України враховувати кращий досвід у цій сфері таких зарубіжних країн, як: Туреччина, Швеція, Румунія, Португалія, Греція, Франція, Нідерланди, Іспанія, Італія та інших.

До структури правового статусу відносяться: правові норми; правосуб'єктність; правові принципи діяльності; права, обов'язки та повноваження; гарантії діяльності; юридична відповідальність.

Національна гвардія України – це державний правоохоронний орган, який діє в сфері публічних відносин (оборона та внутрішні справи), а тому Нацгвардія має адміністративно-правовий статус, який включає в себе функції, завдання, характер взаємозв'язків з іншими елементами державного апарату з урахуванням ієрархічного принципу та місце в системі правоохоронних органів.

До структури адміністративно-правового статусу Національної гвардії України також відносяться: компетенція; структурно-організаційна складова; відповідальність, гарантії діяльності Національної гвардії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурдін М. Ю. Політична поліція Російської Імперії як суб'єкт попереднього розслідування у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. *Актуальні питання сучасної юридичної науки: міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 05-06 жовт. 2011 р.). Центр правових наукових досліджень. Київ, 2011. Т. 1. С. 82-84.
2. Всеукраїнська громадська організація «Українське Реєстрове Козацтво»: офіційна веб сторінка. URL: <https://ukrainopedia.wikia.org/> (дата звернення: 18.11.20)
3. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України: монографія / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. О.І. Безпалової). Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 288 с.
4. Дружина (військо) Енциклопедія про Батьківщину: офіційна веб сторінка. URL: <https://ukrainopedia.wikia.org/> (дата звернення: 19.11.20)
5. Кобзар О.Ф. Використання досвіду поліцейської діяльності провідних країн Європи в діяльності національної гвардії України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2019. № 3. С. 18-22.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення 07.12.1984 р. № 8073-Х URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 13.02. 21)
7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення –24.12.20 р.)
8. Лазарев Б.М. Компетенция органов управления. М.: Юридическая литература. 1972. 280 с.

9. Мельниченко Б. Правова основа організації та діяльності органів публічного управління в Україні. Підприємництво, господарство і право. 12/2017. С. 174-177.

10. Нагорна В.В. Щодо проблеми визначення поняття «правоохоронні органи» у правовій науці та законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2018. С.44-48.

11. Нормативно-правові акти. Національна гвардія України: офіційна веб сторінка URL: <https://ngu.gov.ua/normatyvno-pravovi-akty/> (дата звернення: 13.02.21)

12. Окіпнюк В.Т. Війська органів державної безпеки в Україні в період тоталітарного режиму: історико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2019/1. С. 55-60.

13. Отдельный корпус внутренней стражи. Приказы по Отдельному корпусу внутренней стражи ... [по годам]. - Спб.,1826-1829. URL: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/43747> (дата звернення: 08.12.20)

14. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010/2. С. 95-98.

15. Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України: Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 р. № 1659-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1659-12#Text> (дата звернення: 15.12.20)

16. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 22.12.20)

17. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 10.10.20)

18. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.01.21)

19. Про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту: Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 р. № 1428-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1428-12#Text> (дата звернення: 15.12.20)

20. Рішення Конституційного Суду України. Конституційний Суд України: офіційна веб сторінка. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny> (дата звернення: 10.01.21)

21. Соколенко О.Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. Форум права. 2012. № 4. С. 847-852.

22. Філонов О.В. Специфіка структурної побудови, функціонування і діяльності поліції, жандармерії та спеціальних служб Російської імперії як органів, що здійснювали протидію тероризму в кінці XIX ст. на початку XX ст. *Форум права*. 2012. № 4. С. 975-978.